

Justitiedepartementet

103 33 STOCKHOLM

Remissvar

Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)

Betänkande av 2014 års sexualbrottskommitté (Dnr Ju2016/06811/L5)

Inledning

Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum för kunskap om våld och andra övergrepp mot barn, svarar på denna remiss som en del av Linköpings universitet. Barnafrid har en tvärprofessionell klinisk och vetenskaplig kompetens kring våld och andra övergrepp mot barn. Vårt uppdrag är att samla, analysera och sprida kunskaper inom dessa områden, med ett tydligt barnrättighets- och jämställdhetsperspektiv. I remissvaret fokuserar vi framförallt på de frågor som berör barns utsatthet för våld och sexuella övergrepp.

Det är Barnafrids uppfattning att skyddet för barn som utsätts för, eller riskerar att utsättas för, sexualbrott är för svagt. Enligt artikel 19 i barnkonventionen ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, innefattande sexuella övergrepp. Barnkonventionen ställer långtgående krav på konventionsstaterna att arbeta aktivt för att upptäcka, utreda och förebygga sexualbrott mot barn. I artikel 34, samt tilläggsprotokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, betonas statens ansvar att vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp.

5.2. Behovet av en ny sexualbrottslagstiftning

Barnafrid är enig i kommitténs bedömning i att det finns ett behov av en ny sexualbrottslagstiftning. Alla barn är extra skyddsvärda och speciellt i förhållande till sexualbrott som innebär en allvarlig kränkning av den sexuella integriteten. Den personliga och sexuella integriteten är tillsammans med den sexuella självbestämmanderätten, viktiga skyddsintressen och ett deltagande i en sexuell handling ska därför baseras på frivillighet. Vi menar, likt kommittén, att en samtyckesreglering tydligare skulle markera rätten till kroppslig integritet och anser därför att samtycke måste föreligga vid sexuella handlingar.

Barnafrid beklagar att det inte ingått i kommitténs uppdrag att diskutera samtliga sexualbrott. Vi anser att den föreslagna omskrivningen av 6e kapitlet i brottsbalken (BrB) bör innefatta barnpornografibrottet, som idag är placerat i BrB 16e kapitel, om brott mot allmän ordning. Barnpornografibrottet bör ses som ett sexualbrott mot barn, då den brottsliga handlingen bland annat omfattar produktion och spridning av dokumenterade sexuella övergrepp på barn. Brottet har en tydlig sexuell prägel och innebär ett allvarligt övergrepp av barnets sexuella integritet. Detta motiverar en placering tillsammans med övriga sexualbrott i 6e kapitlet. Barnafrid menar även att det finns ett stort behov av att se över barnpornografibrottets påföljd och hur den avsedda effekten av bestämmelsen kan stärkas och föreslår därför att en utredning tillsätts. Vi är därför mycket positiva till den översyn som justitieminister Morgan Johansson nu aviserat.¹ Barnafrid anser att även en diskussion om poseringsbrotten borde komma närmare övergreppsbroten borde ingå i omskrivningen. Här finns en möjlig koppling, i de fall bilder sprids vidare, till produktion av barnpornografiskt material.

5.4 Våldtäkt och vissa andra brott får nya brottsbeteckningar

Barnafrid tillstyrker i stort kommitténs förslag till ändrade brottsbeteckningar för idag gällande bestämmelserna *våldtäkt*, *sexuellt tvång*, *våldtäkt mot barn* och *sexuellt övergrepp mot barn*, men menar att det är vilseledande att sexualbrott som riktar sig mot barn under 15 år benämns som brott "mot barn". Alla individer under 18 år definieras som barn enligt barnkonventionens artikel 1, därför menar vi att brottsbeteckningarna för sexualbrott mot barn under 15 år, och avsnittet "särskilda brott mot barn", bör ändra beteckning. Barnafrid anser att det tydligt ska framgå att det är den sexuella självbestämmanderätten som skiljer bestämmelserna åt, och inte huruvida det är ett barn.

Kommitténs förslag innebär att det nu gällande brottet *våldtäkt mot barn* får beteckningen *sexuellt övergrepp mot barn*. Bestämmelsen *sexuellt övergrepp mot barn* finns redan i gällande lagstiftning, men innefattar andra brottsrekvisit. Enligt kommitténs förslag ska det nu gällande brottet *sexuellt övergrepp mot barn* istället få beteckningen *sexuell kränkning av barn*. Barnafrid menar att detta kan komma att skapa stor förvirring och är kritisk till att konsekvenserna av att använda samma beteckning för två olika brottsrubriceringar inte har analyserats i tillräcklig utsträckning. Kommittén skriver själva att denna dubbelbeteckning inte är optimal, men anser att dubbelbeteckningen är försvarbar då den positiva långsiktiga konsekvensen överväger den otydlighet som kan uppstå i en övergångsperiod. Med reservation för vår kritik kring att använda benämningen "mot barn", är Barnafrid enig i att den nya beteckningen *sexuellt övergrepp mot barn*, troligen är en bättre beskrivning av det nu gällande brottet *våldtäkt mot barn*. Barnafrid saknar dock en djupare analys av vilka konsekvenser som kan tänkas uppstå i det fall förslaget genomförs och menar att en konsekvensanalys bör genomföras med utgångspunkt i ett tydligt barnrättsperspektiv.

Kommittén föreslår även en uppdelning av brottet sexuellt ofredande, där en riktar sig specifikt mot barn under 15 år.. Barnafrid tillstyrker uppdelningen och den nya bestämmelsen *sexuellt ofredande av barn*.

¹ http://www.svt.se/nyheter/inrikes/morgan-johansson-s_hämtad_2017-01-30

5.5 Närmare om utformningen av bestämmelserna om sexuell övergrepp och sexuell kränkning

Barnafrid beklagar att kommittén inte närmare har analyserat innebörden och konsekvenserna med användningen av begreppet *samlag*, särskilt vad gäller sexualbrott som begås mot barn under 15 år. Barnafrid anser att vid sexualbrott mot barn under 15 år ska kränkningen av barnets sexuella integritet vara det centrala i bedömningen, inte tekniska överväganden med samlag som norm. Vi menar att en bedömningsram bör utgå från kränkningen av barnets sexuella integritet, och inte samlag som norm. Att som utgångspunkt använda samlag som norm vid bedömning av brott mot barn anser vi blir alltför snäv.

Mot bakgrund av det ovan anförda önskar Barnafrid lämna kompletterande förslag. Förslaget innebär att varje brott mot ett barn under 15 år som inbegriper någon form av sexuell beröring (inklusive sådan beröring där barnet utan samtycke genomför en sexuell handling med sig själv som diskuteras i avsnitt 5.6 i betänkandet), ska som utgångspunkt klassas som ett *sexuellt övergrepp mot barn (våldtäkt mot barn* enligt nu gällande terminologi). Detta får till följd att bedömningsramen med samlag som norm frångås, och istället utökas skyddet till att omfatta alla former av sexuell beröring. Enligt vår mening kan det därigenom säkerställas att bedömningen av brottets karaktär och allvar genomförs med utgångspunkt i kränkningen av barnets sexuella integritet. Vad som nu sagts utesluter inte, enligt vår mening, att även handlingar som inte innefattar sexuell beröring, men som ändå kan anses utgöra en särskilt allvarlig kränkning av barnets sexuella integritet, kan omfattas av bestämmelsen om *sexuellt övergrepp mot barn*. Här kan till exempel ingå att ett barn tvingats att bevittna sexuella övergrepp eller pornografiskt material.

En lösning likt den nu beskrivna skulle, enligt vår mening, innebära att den föreslagna bestämmelsen om *sexuell kränkning av barn* (sexuellt övergrepp av barn enligt nu gällande terminologi) blir överflödigt och därför bör utgå. Annorlunda uttryckt skulle en bedömning, som tar utgångspunkt i kränkningen av barnets sexuella integritet, innebära att allvarigare former av kränkningar mot barnets sexuella integritet och varje form av sexuell beröring ska klassas som *sexuellt övergrepp mot barn (våldtäkt mot barn* enligt nu gällande terminologi). Mindre allvarliga kränkningar av barnets sexuella integritet bör bedömas som *sexuellt utnyttjande* eller *sexuellt ofredande av barn*.

Enligt Barnafrids mening motiveras det kompletterande förslaget med att barn under 15 år är en särskilt utsatt eller skyddsvärd grupp. Sverige har ett särskilt stort ansvar för att säkerställa att barns sexuella integritet skyddas på ett fullgott sätt². Enligt förarbetena till den nu gällande bestämmelsen om *våldtäkt mot barn* framgår följande. "En utgångspunkt vid bedömningen är att barn generellt sett är att anse som mer utsatta än vuxna och att det alltid är en kränkning att utsätta ett barn under 15 år för en sexuell handling."³ Barnafrid menar därför att det kompletterande förslaget är väl motiverat.

5.5.1 Bristande frivillighet

Barn mellan 15-17 år har uppnått åldern för sexuell självbestämmande, men är fortsatt extra skyddsvärda i förhållande till vuxna. Som tidigare anförts i detta remissvar avstyrker Barnafrid att samlag

² Enligt barnkonventionen artikel 19 och det fakultativa protokollet om handel med barn, barnpornografi och barnprostitution.

³ Prop. 2012/13:111 s. 115.

används som norm i bestämmelsen om *sexuellt övergrepp mot barn*. I första hand menar vi att även gällande barn mellan 15-17 år bör man frångå samlag som norm. I de fall regeringen inte väljer att tillstyrka Barnafrids förslag, anser vi att i bedömningen av sexualbrott mot barn mellan 15-17 år kan samlag som norm kvarstå, men bedömningen av kränkningen av barnets sexuella integritet bör ha större tyngd än för vuxna och detta måste tydligt framgå av bestämmelsen.

Barnafrid tillstyrker i övrigt kommitténs förslag att sexualbrottslagstiftningen ska vara indelade i tre "kränkningsskikt". Detta innebär att de allvarligaste handlingarna faller under den föreslagna bestämmelsen om *sexuellt övergrepp* och därefter följer, i fallande skala, de gärningar som omfattas av bestämmelserna om *sexuell kränkning* och *sexuellt ofredande*.

5.5.2 Valet att delta frivilligt måste komma till uttryck

Barnafrid tillstyrker förslaget att det genom lagtexten tydligt ska framgå att det frivilliga deltagandet ska kommuniceras, men att det inte behöver regleras hur ett sådant samtycke ska kommuniceras.

Barnafrid är positiv till att det utredningen kallar ett "tyst" eller "inre" samtycke, till exempel då brottsoffret befinner sig i en så kallad frozen fright situation, är sjuk eller påverkad av droger, inte omfattas.

5.5.3 Omständigheter som innebär att ett uttryckt val att delta inte ska tillmätas betydelse

Kommittén föreslår att vid vissa omständigheter ska ett uttryckt samtycke till deltagande i den sexuella handlingen inte tillmätas någon betydelse. Kommittén lägger fram ett antal situationer som ska anses uttömmande. Några av omständigheterna då ett samtycke inte ska anses giltigt är när samtycket har uttryckts som en följd av misshandel, hot eller våld, eller när gärningspersonen har utnyttjat brottsoffret på grund av allvarlig rädsla, berusning eller sjukdom. Ett samtycke är även ogiltigt om det uttryckts till följd av ett missbruk av brottsoffrets beroendeställning till gärningspersonen eller ett vilseledande av vem gärningspersonen är. Barnafrid tillstyrker förslaget, men efterfrågar ett förtydligande i förhållande till gränsdragningen vid undantaget om vilseledande, speciellt i förhållande till barn mellan 15-17 år.

Kommittén föreslår bland annat att ett samtycke till att delta i en sexuell handling inte ska tillmätas betydelse om brottsoffret har vilseletts, det vill säga när någon har gett uttryck för ett frivilligt deltagande under felaktiga förutsättningar. Individerna som har vilseletts ska i en sådan situation inte haft möjlighet att förstå vilken fysisk person som den sexuella handlingen har genomförts med. Barnafrid tillstyrker förslaget, men menar att det är otydligt var gränsen går för ett straffbart vilseledande. Vi anser därför att det i förarbetena tydligt måste framgå vilka situationer som kan tänkas omfattas av undantaget, särskilt i relation till barn mellan 15-17 år. Barn är extra utsatta, till exempel via nätet, och kan mycket väl ha en nätrelation som innefattar sexuella handlingar. Barn kan även lättare luras in i att tro att en relation är äkta, medan den vuxne endast har till avsikt att utnyttja barnet för sexuella handlingar. Hur dessa aspekter ska vägas in i ett vilseledande bör förtydligas i förarbetena.

Kommittén föreslår även att bestämmelsen *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* tas bort och att motsvarande gärningar läggs till som en omständighet då ett samtycke inte ska tillmätas betydelse. För barn mellan 15-17 år är bestämmelsen om beroendeställning av stor betydelse. Detta då barn i egenskap av sin unga ålder ofta befinner sig i beroendeställning till en vuxen. Barnafrid vill i detta hänseende särskilt lyfta fram vikten av en bred, icke uttömmande tolkning kring begreppet

beroendeställning som innefattar både lärare, fritidsledare eller andra vuxna till vilket barnet står i beroendeställning och som ska ge barnet skydd.

I bedömningen gällande om en person som uttryckt ett samtycke men befunnits sig i en *särskilt utsatt situation* ska särskild hänsyn tas till brottsoffrets låga ålder. Barnafrid ser detta som mycket positivt och anser att det är av stor vikt att detta förtydligande i skrivs in i förarbetena, precis som kommittén föreslår. Vi menar att särskild hänsyn till barnets låga ålder bör tillämpas vid alla de uppräknade undantagen, inte enbart då det är tal om en särskilt utsatt situation.

Barnafrid är positiv till att även den som utnyttjar en tvångssituation som är framkallad av någon annan kan dömas som gärningsperson. En förutsättning för straffansvar är att gärningspersonen kände till eller borde känt till att samtycket till deltagandet var en konsekvens av hot eller våld.

5.5.4 Samlagsbegreppet

Barnafrid tillstyrker kommitténs bedömning om att begreppet samlag i 6 kap. BrB ska avse såväl samlag mellan personer av olika som av samma juridiska kön.

Kommittén lägger även ett förslag om ett förtydligande kring incestbestämmelsen som innebär att bestämmelsen fortsatt endast kriminaliserar frivilliga vaginala samlag med avkomling eller helsyskon. Barnafrid har inget att erinra gällande förslaget, men menar att det behövs en översyn av bestämmelsen om incest, speciellt i förhållande till frivilliga sexuella handlingar mellan syskon där en eller båda är mellan 15-17 år. I dag har avkomlingar under 18 år även ett förstärkt skydd genom bestämmelsen om våldtäkt mot barn, ett skydd som inte omfattar helsyskon.^[1] Barnafrid är, likt kommittén, av åsikten att det finns ett behov av att klargöra incestbestämmelsens skyddsintresse och beklagar att detta inte har ingått i kommitténs uppdrag.

5.6 Sexualbrott som sker utan kroppslig beröring från gärningsmannens sida t.ex. på internet

Barnafrid tillstyrker kommitténs förslag om att även en sexuell handling som har skett utan kroppslig beröring från gärningspersonen, till exempel då brottsoffret utan samtycke har genomfört en sexuell handling själv på uppmaning av en gärningsperson, kriminaliseras.

Barnafrid är positiv till förslaget då vi menar att det stärker möjligheterna för lagföring av gärningspersoner som genomför sexuella handlingar via internet eller annan kommunikationsteknik med ett barn mellan 15-17 år utan samtycke. Sexualbrott som genomförs på distans, det vill säga utan beröring av gärningspersonen men då barnet på uppmaning genomför sexuella handlingar på sig själv, innebär en lika stor kränkning av barnets sexuella integritet som om gärningsmannen berört barnet. FN:s

^[1] 4 §, 2 st, 6 kap, BrB.

barnrättskommitté, har rekommenderat Sverige att stärka mekanismer för lagföring av kränkningar av barns rättigheter som är relaterade till informations- och kommunikationsteknik.⁴

5.7 Skärpt syn på sexualbrott mot barn som fyllt 15 år men inte 18 år

Barnafrid tillstyrker kommitténs förslag om att det vid bedömning om ett sexuellt övergrepp eller en sexuell kränkning är att anse som grovt, särskilt ska beaktas om handlingen har riktat sig mot ett barn mellan 15-17 år. För att brottet ska bedömas som grovt ska gärningens svårighetsgrad motivera en grövre rubricering än normalbrottet. Barnafrid är kritisk till att enbart att ett brottsoffer är ett barn inte utgör en tillräcklig grund för att bedöma ett brott som grovt, utan att det krävs ytterligare försvårande omständigheter.

Även i tidigare förarbeten till bestämmelsen har det framgått att ett brottsoffers unga ålder ska tas i beaktande,⁵ men enligt kommittén har detta tillämpats mycket restriktivt och då utan större framgång. Barnafrid vill i detta hänseende lyfta FN:s barnrättskommittés rekommendation till Sverige om att ytterligare stärka det juridiska skyddet för barn mellan 15-17 år.⁶ För att en skärpning ska få den önskade effekten menar vi att enkom barnets ålder ska kunna stå som en försvårande faktor. Detta skulle tydliggöra och förstärka det skydd som barn ska kunna åtnjuta. En sådan skärpning behöver tydligt framgå både i lagtexten och i förarbetena.

Barnafrid håller med om kommitténs bedömning om att stärka barns rättsliga skydd genom att höja åldern för den sexuella självbestämmanderätten inte är tilltalande för barn och ungas naturliga sexualitet.

5.8 En allvarligare form av sexuellt övergrepp bör införas

Barnafrid tillstyrker kommitténs förslag om att införa allvarligare former av sexuellt övergrepp, *synnerligen grovt sexuellt övergrepp* (för barn över 15 år) och *synnerligen grovt övergrepp mot barn*.⁷ Barnafrid är särskilt positiv till att man i bedömningen om brottet sexuellt övergrepp mot barn är synnerligen grovt särskilt ska beakta barnets unga ålder. Barnafrid ställer sig dock frågande till varför barnets utveckling ska beaktas, då detta inte bör ha någon relevans för brottets gradindelning. Ett barn under 15 år kan aldrig samtycka till en sexuell handling, varför utveckling inte bör ha någon relevans för bedömningen. Barnafrid tillstyrker att sexuella övergrepp mot små barn som utgångspunkt bör beaktas som *synnerligen grovt sexuellt övergrepp mot barn*, men saknar ett resonemang kring den övre åldersgränsen (förskoleålder) som kommittén föreslår. Barnafrid vill understryka att fysiska skador på barn inte kan vara det enda övriga kriteriet för att övergreppet ska ses som grovt. Ett brott som pågått under en längre tid eller innefattar ett stort antal övergrepp ska även kunna bedömas som grovt. Likaså om övergreppet har

⁴ CRC/C/SWE/CO/5 p. 24c

⁵ Prop. 2004/05:45, s. 139.

⁶ CRC/C/OPSC/SWE/CO/1, p. 11b.

⁷ Med reservation för beteckningen, se avsnitt 5.4

utförts av en person inom barnets trygghetskrets och/eller på en plats där barnet ska kunna känna sig trygg, till exempel i sitt eget hem eller i skolan.

5.8.6 och 5.8.7 Överväganden om straffskalorna

Barnafrid tillstyrker förslagen kring straffskalorna för de föreslagna brotten sexuellt övergrepp samt sexuellt övergrepp mot barn i alla grader. Kommitténs uppdrag är begränsat till att skärpa straffen för de allvarligaste gärningarna och det har tyvärr inte ingått i deras uppdrag att se över straffskalorna för övriga sexualbrott mot barn. Ett övervägande från kommittén kring om brott mot barn i relation till de allmänna brotten borde straffvärderas mer strikt har därför inte genomförts. Barnafrid menar att med utgångspunkt i att alla barn har rätt till ett starkare straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp än vuxna, bör en utredning tillsättas snarast för att genomföra en översyn av straffskalorna för alla sexualbrott mot barn, inklusive dokumenterade sexuella övergrepp mot barn (barnpornografibrott).

5.9 Utformningen av ett oaktsamhetsansvar för sexualbrott

Barnafrid välkomnar och tillstyrker förslaget kring ett införande av ett oaktsamhetsbrott. Förslaget innebär en skärpning av det gällande kravet om uppsåt i förhållande till samtycke vid sexuella handlingar. Oaktsamhetsansvaret kan, enligt förslaget, först aktualiseras i de fall då man inte kan styrka uppsåt i förhållande till samtycket.

Oaktsamhetsansvaret som kommittén föreslår förutsätter att gärningspersonen har varit *grovt oaktsam*. Ett grovt oaktsamhetsansvar innefattar alla former av medveten oaktsamhet, men endast de allvarligare formerna av omedveten oaktsamhet.⁸ För att ansvar ska kunna utdömas krävs det att oaktsamheten i det enskilda fallet framstår som klandervärd, alltså att brottet ska vara av en så allvarlig karaktär att det inte motsvarar böter.

Kommitténs resonemang till valet att begränsa ett omedvetet oaktsamhetsansvar till grovt motiveras av det högt värderade skyddsintresset som föreligger vid sexualbrott. Kommittén väljer dock att inte kriminalisera alla former av oaktsamhet, med hänvisning till att man vid en eventuell kriminalisering av all oaktsamhet även måste inkludera sexualbrott av mindre allvarlig karaktär, på bötesnivå. Vi är eniga i kommitténs bedömning att en sådan kriminalisering skulle sträcka sig för långt.

Kommitténs föreslår att två nya brottsbeteckningar ska införas, *oaktsamt sexuellt övergrepp* och *oaktsamt sexuell kränkning*. Bestämmelsen *sexuell kränkning* är alternativ till bestämmelsen *sexuellt övergrepp* och ska tillämpas när det skett en ofrivillig och någorlunda varaktig beröring av en naken kroppsdel med ett könsorgan. För att en sådan gärning ska bedömas som grov ska det ha förekommit våld eller hot, eller om flertalet personer varit delaktiga. Barnafrid anser inte att dessa rekvisit bör vara ett krav då brottsoffret är ett barn mellan 15-17 år.

⁸ Medveten oaktsamhet - när gärningspersonen faktiskt har insett att det kan vara så att deltagandet i en sexuell handling inte är frivilligt, men hen har ändå valt att genomföra handlingen.

Enligt kommittén föreligger det ett absolut skydd mot sexualbrott mot barn under 15 år och ett oaktsamhetsansvar i förhållande till samtycket är därmed inte aktuellt för de bestämmelserna. Barnafrid är enig i denna bedömning men vill särskilt uppmärksamma regeringen på att det absoluta skyddet för barn under 15 år som kommittén hänvisar till inte existerar i realiteten. Detta då oaktsamhetsbestämmelsen i 13 §, 6 kap, BrB, gällande ålderrequisit inte tillämpar en tillräckligt hög kontrollskyldighet. Vad gäller oaktsamhetsansvar i förhållande till ålder anser Barnafrid att ett strikt ansvar i förhållande till ålder bör gälla för hela kapitel 6 i brottsbalken.

5.9.5 Oaktsamhetsbrotten undantas från kravet på dubbelstraffbarhet när de har begåtts mot ett barn

Barnafrid tillstyrker förslaget kring att ett oaktsamhetsbrott som riktar sig mot ett barn undantas från kravet på dubbel straffbarhet samt att preskriptionstiden blir förlängd och först börjar löpa den dag då barnet fyller eller skulle fyllt 18 år.

6.4 Särskild företrädare för barn

Barnafrid vill understryka att den särskilda företrädaren måste ha särskild utbildning om barns rättigheter, barns utsatthet för våld och övergrepp, samt om den rättsliga processen. Barnafrid föreslår att den särskilda företrädarens befogenheter måste kunna användas för att informera barnet även i fall där målet besluta att läggas ner och rutiner för hur detta ska ske i praktiken behöver klargöras. Då särskilda företrädarens uppdrag inte varit fokus i kommitténs uppdrag föreslår Barnafrid att förutsättningar och uppdrag för den särskilda företrädaren behöver utredas vidare.

Vidare anser vi att en diskussion om att utvidga den särskilda företrädarens mandat under förundersökning och rättsprocessen behöver initieras utifrån ett barnrättsperspektiv. Vi anser att det finns anledning att även låta den särskilda företrädaren besluta i vissa omsorgsbeslut som till exempel vissa vårdinsatser och krisstöd. Idag är det vårdnadshavaren som ansvarar för att tillgodose ett barns vårdbehov, vilket i de fall där vårdnadshavaren är misstänkt gärningsperson. Barn har rätt till stöd och rehabilitering och ska inte behöva vänta på till exempel krisstöd i en svår situation för att gärningspersonen vill förhindra detta. En utredning som föreslås ovan skulle därmed också kunna se över hur barns behov av stöd kan tillgodoses på bästa sätt.

6.5 Överväganden om ändringar i lagen om målsägandebiträde

Att som barn genomgå en rättsprocess när man har varit utsatt för sexuella övergrepp kan vara en mycket påfrestande upplevelse. Målsägandebiträdet spelar en central roll både vad gäller att se till att barnets rätt till en rättvis rättegång tillgodoses och vad gäller att säkerställa att skadeverkningarna av processen blir så små som möjligt för barnet. För att barnet fullt ut ska kunna tillgodogöra sig det stöd som målsägandebiträdet är tänkt att utgöra och för att Sverige ska leva upp till sina åtaganden enligt barnkonventionen, måste det ställas höga krav på såväl ramarna för målsägandebiträdets uppdrag som på särskild barnkompetens hos de målsägandebiträden som förordnas för barn. Barnafrid menar att det

är avgörande att målsägandebiträdet kommer in tidigt i processen och finns där som ett stöd för barnet under hela processen.

Målsägandebiträdet har också ett särskilt ansvar för att se till att barnets rätt till delaktighet och information i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen fullt ut tillgodoses under hela processen. Barnafrid vill i detta avseende särskilt understryka att varje barn ska ses som en självständig rättighetsbärare, vilket innebär att målsägandebiträdets uppdrag handlar om såväl att skydda barnet från de skadliga verkningarna av processen⁹ som att se till att barnet görs delaktigt i processen på ett sätt som är förenligt med det *enskilda barnets bästa*. Det faktum att ett målsägandebiträde som förordnas för ett barn ofta agerar utifrån instruktioner från barnets vårdnadshavare innebär således inte att han eller hon kan underlåta att kommunicera med barnet och fullgöra de stödjande och informativa insatser som faller inom ramen för uppdraget.

6.5.1 Frågan om förordnande av målsägandebiträde ska prövas omedelbart

Barnafrid tillstyrker utredningens förslag att frågan om förordnande av målsägandebiträde ska prövas omedelbart när en förundersökning om brott enligt 6 kap. BrB har inletts eller återupptagits. Som nämnts är det angeläget att målsägandebiträdet kommer in i processen i ett tidigt skede för att säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses under hela processen och vi menar därför att kommitténs förslag utgör ett viktigt steg i rätt riktning.

6.5.2 Skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden

Barnafrid välkomnar utredningens förslag om att skärpa kompetenskraven för målsägandebiträden så att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för det aktuella uppdraget får förordnas till målsägandebiträde. Som nämnts anser vi dock att det även måste ställas krav på särskild barnkompetens hos de målsägandebiträden som förordnas för barn, det vill säga varje person under 18 år. Sådan kompetens bör enligt vår mening innefatta kunskap om barnets rättigheter, barns specifika behov samt hur man kommunicerar med barn och unga på deras nivå. Därtill menar vi att i förhållande till sexualbrott är det nödvändigt att biträdet även har kompetens kring sexualbrottens speciella karaktär, vilket betonats av FN:s barnrättskommitté¹⁰.

6.5.3 Möjligheten för målsägandebiträde att sätta annat ombud i sitt ställe begränsas

Barnafrid tillstyrker utredningens förslag i den del som handlar om att byte av målsägandebiträde endast ska få ske efter särskilt tillstånd och om det finns särskilda skäl. Vi ställer oss också positiva till utredningens förslag att begränsa möjligheten för målsägandebiträde att sätta annat ombud i sitt ställe (så kallad substitution), men menar att förslaget i denna del inte är tillräckligt långtgående med utgångspunkt i ett barnrättsperspektiv.

⁹ Hit hör t.ex. risken för sekundär traumatisering, se Diesen, *Terapeutisk juridik*, 2011, sid. 224.

¹⁰ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) om *Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, p.50.

Barnafrid anser att en ordning motsvarande den som gäller för särskild företrädare för barn, som inte tillåter substitution, bör införas såvitt gäller målsägandebiträden som förordnas för målsägande som inte har fyllt 18 år.¹¹ Vi ansluter oss i detta avseende till Lagrådets yttrande över lagrådsremissen som föregick lagen (1999:97) om särskild företrädare för barn. I yttrandet påpekade Lagrådet att det mot bakgrund av de betydande krav som skulle ställas på bland annat kunskap, erfarenheter och mer personliga förutsättningar för uppdraget och med hänsyn till barnets särskilda intresse av förtroende och kontinuitet, inte framstod som lämpligt att ge en särskild företrädare möjlighet att tillfälligt sätta annan i sitt ställe.¹²

Kommittén framhåller att de i likhet med hur regleringen för särskild företrädare för barn utformats övervägt att helt ta bort möjligheten till substitution, men att det finns flera skäl som talar emot en sådan lösning. Bland annat pekar utredningen på att det finns viktiga skillnader mellan en särskild företrädare för barn och ett målsägandebiträde, så som att den särskilda företrädaren fattar egna beslut under uppdraget medan ett målsägandebiträde agerar efter instruktioner från målsäganden. Kommittén lyfter även vissa praktiska aspekter som enligt deras mening talar mot att helt ta bort möjligheten till substitution, till exempel att det på grund av korta tidsfrister kan vara svårt att anpassa tiden för huvudförhandling till tillfällena som passar samtliga inblandande. Barnafrid har förståelse för utredningens resonemang, men menar att barnets behov av trygghet, kontinuitet och tillit till de aktörer som ska stötta barnet i rättsprocessen i alla avseenden måste anses väga tyngre än de eventuella negativa effekter av att inte tillåta substitution som utredningen redogör för.

7.2 Spårsäkring inom hälso- och sjukvården

Barnafrid är kritisk till att kommittén i detta avsnitt inte tar upp något barnperspektiv. Vi anser att det även i detta avsnitt finns fog för att diskutera flera frågor särskilt i relation till barn.

7.2.3 Spårsäkringssats för sexualbrott

Barnafrid är kritisk till att barn inte alls nämns i detta avsnitt. För att spårsäkra ett underårigt barn krävs en annan ordning än för vuxna. Antingen måste en vårdnadshavare godkänna handlingen, vilket vore olämpligt ur rättssäkerhetssynpunkt då vårdnadshavare i vissa fall är gärningspersonen. Om inte vårdnadshavaren ska vara den som godkänner spårsäkringen måste en polisanmälan vara gjord och en särskild företrädare för barnet vara utsedd.

Barnafrid saknar ett resonemang kring åtskillnad mellan handlingar som är vårdrelaterade handlingar, det vill säga motiverade ur ett somatisk eller psykiatrisk vårdbehov, och rättsliga handlingar, som till exempel spårsäkring, som är rättsligt motiverade handlingar men utförs av sjukvården. Barnafrid anser att de rättsliga handlingarna således ska ses som polisens ansvar och inte ses som en del av sjukvårdens journaler. Därmed bör dessa handlingar rimligen kunna infattas av förundersökningssekretess. Dock saknas i nuläget riktlinjer för hur förundersökningssekretessen ska beaktas i förhållande till hälso- och

¹¹ Jfr 8 § lagen (1999:97) om särskild företrädare för barn jämte 26 § st. 2 rättshjälpslagen (1996:1619).

¹² Prop. 1998/99:133, sid. 59.

sjukvårdens regler för journalföring samt utlämnande av journalhandling till vårdnadshavaren. I nuläget förfogar patienten och/eller vårdnadshavaren över sekretessen och har tillgång till det material som dokumenteras av vården. Med andra ord, hälso- och sjukvården kan inte ta över polismyndighetens förundersökningssekretess. Eftersom man i flertalet landsting nu inför journaler på nätet för enkel tillgång för patient/vårdnadshavare är behovet stort av att se över hur denna dokumentation ska göras på ett för barnet rättssäkert sätt. Barnafrid rekommenderar att denna fråga utreds vidare.

7.2.4. Rättsintyg

Barnafrid instämmer i kommitténs bedömning om att det finns anledning att skärpa granskningen av rättsintyg och att göra detta till Rättsmedicinalverkets uppgift.

I likhet med resonemanget ovan om spårsäkring är även ett rättsintyg att räknas som en rättslig, inte vårdrelaterad, handling. Rättsintyget är snarare ett polisiärt dokument och ska därför hanteras som ett sådant. Därför ska inte heller rättsintyget skrivas in i sjukvårdens journaler. Barnafrid anser att frågor kring sjukvårdens journalföring i relation till rättsliga handlingar är en större fråga än den som diskuteras här. Dessa frågor bör också diskuteras djupare ur ett barnrättsligt perspektiv, som helt saknas i utredningen. Barnafrid föreslår därför att detta ska utredas vidare.

Barnafrid beklagar att kommittén inte har övervägt om viss provtagning, som till exempel STI, i första hand skulle kunna överföras till den misstänkta gärningspersonen för att minimera provtagning och undersökningar av det utsatta barnet. Barnafrid skulle välkomna en diskussion om hur ett utsatt barn i ökad utsträckning skulle kunna värnas på ett rättssäkert sätt.

7.4 Analys av rättsväsendets hantering av sexualbrott

7.4.2 Polismyndigheten

Barnafrid tillstyrker kommitténs förslag att Polismyndigheten bör få i uppdrag att återkommande redovisa vilka åtgärder som har vidtagits för att utveckla myndighetens arbetsmetoder vid utredning av sexualbrott, hur det säkerställs att arbetsmetoderna når ut i hela organisationen samt vilka resultat åtgärderna har lett till. Barnafrid tillstyrker även förslaget att Polismyndigheten bör få i uppdrag att, i samråd med Åklagarmyndigheten, överväga om myndighetens föreskrift och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål ska ändras så att det framgår att åklagare ska vara förundersökningsledare när fråga är om sexualbrott enligt 6 kap. BrB.

7.4.3 Åklagarmyndigheten

Barnafrid tillstyrker kommitténs förslag att Åklagarmyndigheten bör få i uppdrag att, i samråd med Polismyndigheten, överväga om myndighetens föreskrift och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål ska ändras så att det framgår att åklagare ska vara förundersökningsledare när fråga är om sexualbrott enligt 6 kap. BrB. Barnafrid tillstyrker även förslaget att Åklagarmyndigheten bör få i uppdrag att överväga om myndighetens organisation för att hantera sexualbrott som sker med internet som brottsplats bör förändras.

7.4.4 Sveriges Domstolar

Barnafrid välkomnar kommitténs förslag att Domstolsverket bör få i uppdrag att se över och utveckla den utbildning som erbjuds mer erfarna domare, bland annat när det gäller domarrollen och specifikt i rollen som ordförande. Vi anser dock även att samtliga domare, såväl nytutnämnda som mer erfarna domare, bör erbjudas utbildning om barnets rättigheter liksom om vad barnkonventionen och ett barnrättsperspektiv innebär i praktiken så som föreslås i Barnrättighetsutredningens betänkande.¹³ Även Domstolsverket bör således omfattas av det av Barnrättighetsutredningen föreslagna kunskapslyftet. Domare som dömer i dessa mål behöver även specifik kunskap om barns utsatthet för våld och övergrepp samt hur barns utveckling påverkas av utsatthet för våld och övergrepp. Barnafrid skulle, som nationellt kunskapscentrum för våld och andra övergrepp mot barn, välkomna ett sådant uppdrag.

Barnafrid beklagar dock att kommittén inte föreslagit tydligare regler för brottmålsprocessen där målsäganden är mellan 15-17 år. Kommittén diskuterar de särskilda regler som gäller i till exempel Kanada och Skottland, där frågor om barnets tidigare sexuella erfarenheter inte är tillåtna i domstolen. Barnafrid anser att denna typ av frågor inte har någon som helst relevans och anser därför att ett uttryckligt förbud tydligare skulle framställa att barn under 18 år är särskilt skyddsvärda.

7.4.5 Några avslutande synpunkter på utbildningsbehovet i samhället

Kommittén bedömer att de behov av utbildning som rör attityder och fördomar kring sexualbrott, våld i nära relationer, reaktioner hos brottsoffer och särskilda problem som HBTQ-personer stöter på i de här avseendena inte enbart avser domarkåren. Enligt kommittén bör utbildning i dessa och andra närliggande frågor förstärkas på juristutbildningen samt erbjudas långt tidigare än då en jurist har blivit utnämnd till ordinarie domare. Barnafrid är högst eniga i denna bedömning och menar att behovet av utbildning avser även barnets rättigheter och specifika behov. Införande av obligatorisk grundläggande kunskap om våld mot barn, inklusive barn med funktionsnedsättningar, och barns rättigheter i examensordningen i högre utbildning är något som vi även i tidigare remissvar har ställt oss bakom.¹⁴

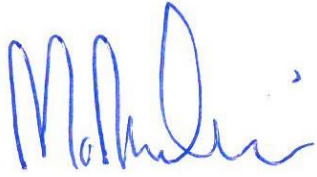
Övriga synpunkter

Barnafrid vill avslutningsvis framföra att det behövs ett helhetstänk kring sexualbrott mot barn. Barnafrid menar att möjligheten att införa ett särskilt kapitel i brottsbalken om sexualbrott mot barn bör utredas. Utgångspunkten för prövningen av sexualbrott riktade mot barn är en helt annan än för sexualbrott mot vuxna. Ett sådant kapitel skulle tydliggöra det särskilda skydd som barn under 18 år ska ha mot sexuella övergrepp och göra bestämmelserna mer överskådliga.

¹³ Barnkonventionen blir svensk lag, SOU 2016:19, sid. 331 ff.

¹⁴ <http://www.barnafrid.se/2016/10/17/remissvar-barnkonventionen-blir-lag/>

För Barnafrid

Moa Mannheimer
centrumchef, Barnafrid

Karin Röbbäck de Souza
universitetslektor, Barnafrid

Björn Tingberg
universitetslektor, Barnafrid